

УДК 351.83:331.5.024.52(477)

П. Шевчук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНЯ ВАРТОСТІ ВІДТВОРЕННЯ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ

Досліджено питання оплати та продуктивності праці в деяких державах світу, зокрема європейських, та Україні. Запропоновано шляхи підвищення вартості відтворення робочої сили в Україні у кризових умовах.

Ключові слова: економічне зростання, заробітна плата, інвестиції, паритет купівельної спроможності, робоча сила.

Україна знаходиться у стані гібридної війни, яку проводить проти неї Російська Федерація. Це вимагає значних ресурсів, скерованих на проведення антитерористичної операції на сході держави, відновлення обороноздатності армії, ліквідації наслідків можливих надзвичайних ситуацій, облаштування громадян, які переміщуються із тимчасово окупованих територій та районів проведення АТО, відбудови об'єктів соціальної інфраструктури, зруйнованих під час проведення військових дій. Загальні втрати української економіки через агресію РФ, яка призвела до тимчасової втрати контролю над Кримом та деякими районами Донбасу, становлять майже 20%.

Для вирішення назрілих соціально-економічних проблем, виконання боргових зобов'язань уряд України чергового разу прагне отримати фінансову допомогу від Європейського Союзу, США та інших партнерів, розмір якої, за словами міністра фінансів України Н. Ярецько, “знаходиться в тому ж діапазоні”, що і очікувані від Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) кошти – майже 15 млрд американських доларів [1]. Безперечно, в умовах війни (хоч і неоголошеної) країна повинна розраховувати на власні реальні ресурси та проводити жорстку економію бюджетних коштів. Однак це зовсім не означає, що державний бюджет повинен бути таким, щоб сподобатись МВФ з єдиною метою – отримати новий транш кредитів заради повернення старих боргів. Напевно, було би більш доцільно, щоб можлива економія бюджетних коштів була концентровано скерована на розвиток пріоритетних галузей національної економіки, базованих на новому технологічному укладі, які б забезпечили їхнє зростання і в кінцевому результаті сприяли створенню умов для поступового зменшення державного боргу та підвищення добробуту населення, який значною мірою залежить від рівня заробітної плати.

Упродовж попередніх років влада робила певні кроки в напрямі підвищення рівнів заробітної плати, однак вона і надалі залишається нижчою за вартість відтворення вітчизняної робочої сили. Причин цього багато, це і монополізація економіки декількома фінансово-промисловими групами, незацікавленістю у модернізації виробництва; використання застарілих технологій та супротив впровадженню інновацій; зарегульованість економіки; неефективний менеджмент; бюрократизм та адміністративні бар'єри для малого та середнього бізнесу, значна енерго- та матеріалоемкість виробництва; збереження застарілої експортно орієнтованої економічної моделі; певна деструктивність людського потенціалу

(сучасна робоча сила, в основному, середнього покоління, навіть з вищою освітою, малоприспосадована для ефективної роботи за ринкових умов).

Питанню удосконалення організації заробітної плати в Україні та її регулювання, підвищення продуктивності праці до рівня високорозвинених країн присвячені праці як українських вчених: В. Близнюк, Д. Богині, В. Данюка, Т. Кір'ян, А. Колота, Г. Кулікова, Е. Лібанової, Г. Лопушняк, О. Новікової, Н. Павловської, А. Пасеки, І. Петрової, М. Соколик, так і зарубіжних: О. Бузгаліна, М. Волгіна, С. Губанова, Р. Капелюшнікова, В. Корнякова, В. Нешитого, Б. Плишевського, Н. Розанової, О. Сухарєва, Т. Ускової, В. Чистякової та інших.

Ґрунтовно є розвідка питань заробітної плати в Україні “Добробут через збалансоване формування заробітної плати” [2], де наведено аналіз особливостей економічних систем розвинутих країн та країн із перехідною економікою.

Однак попри такий значний доробок у дослідженні проблем політики заробітної плати, мало опрацьованими залишаються конкретні підходи щодо шляхів підвищення вартості відтворення робочої сили в Україні у кризових умовах, зокрема спричинених військовим протистоянням.

Актуальність вказаних вище проблем та їх недостатнє вивчення зумовило вибір теми цієї статті, основною метою якої є аналіз причин низького рівня оплати праці вітчизняних працівників та пошук шляхів підвищення рівня середньої заробітної плати в Україні.

Рівень доходів (зокрема й заробітної плати) значної частини громадян України є недостатнім для забезпечення гідного рівня та якості життя. Водночас вони часто стають основними донорами для покриття дефіциту економічних “дір”, спричинених неефективним управлінням. Влада опосередковано перекладає на це незаможне населення відповідальність також і за сплату державних боргів, а запровадження непопулярних заходів пояснює вимогами кредиторів. Одним із таких кредиторів є МВФ, з яким Україна вже давно активно співпрацює, починаючи з 1994 р., шляхом отримання кредитів із метою здійснення програм економічних реформ. Кошти, які виділяє МВФ, не є бюджетними, їх можна витратити лише на поповнення золотовалютних резервів країни та виплату поточних зовнішніх боргів. Для покриття дефіциту державного бюджету їх можна використати лише у виняткових випадках, один із них – це зарахування урядом Ю. Тимошенко трьох млрд доларів, що прийшли за кредитом “stand-by” у 2009 р. Оскільки кредити МВФ є неінфляційними, то, враховуючи вплив інфляційного чинника на скорочення ВВП, можна стверджувати, що раніше отримані Україною у скрутний час кредити від цієї організації певною мірою зменшили наслідки економічної кризи для нашої держави. Кредитування з боку МВФ порівняно з іншими фінансовими структурами, що надають запозичення, проходить зазвичай на пільгових умовах.

Теоретично можна обійтись і без кредитів МВФ, однак вартість запозичень буде для України набагато більшою на світовому ринку, водночас співпраця з МВФ є яскравим індикатором для взаємовідносин з іншими міжнародними фінансовими організаціями та зовнішніми інвесторами, кошти яких дуже необхідні для проведення подальших економічних реформ.

Водночас є досить поширеною думка про “прямолінійність”, “стандартність” та “безумовність” рекомендацій МВФ урядам держав, з якими він співпрацює. Історичний аналіз діяльності урядів деяких країн світу засвідчив можливість відстоювання власних позицій у взаємодії з Фондом. Тобто, доцільно виконувати не попередні рекомендації МВФ, а узгоджені програми, які насправді повинні бути

дійсним планом дій уряду України, а не лише переліком обставин щодо надання міжнародної позики [3].

В умовах українських реалій неодноразово педалюється думка, що Міжнародний валютний фонд вимагає “підвищення тарифів на газ для населення України” [4], що насправді є не так, МВФ вимагає зменшення дефіциту державного бюджету (так само, як і для всіх інших держав під час здійснення стабілізаційних програм), а НАК “Нафтогаз України”, яка фактично, за словами американського мільярдера-філантропа Д. Сороса, є “чорною дірою в бюджеті України” [5], станом на кінець 2014 р. вийшла з дефіцитом 110 млрд грн, що майже в 1,7 раза перевищує дефіцит Державного бюджету України [6]. Тобто, МВФ безпосередньо ніколи не наполягав на прямому збільшенні тарифів на природний газ для населення, а лише на максимальному збалансуванні державного бюджету, а вже очільники попередніх урядів, так само як і два чинних уряди прем’єрства А. Яценюка скористались збільшенням тарифів на енергоносії та комунальні послуги для населення як дієвим інструментом вирівнювання дефіциту бюджетних коштів.

Тому Постановою Кабінету Міністрів України “Про вдосконалення державної політики регулювання тарифів на електричну енергію, що відпускається населенню, а також іншим споживачам, до яких застосовуються такі тарифи” від 21 травня 2014 р. № 149, іншими нормативно-правовими актами, зокрема Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, були затверджені та почали діяти з літа 2014 р. нові підвищені тарифи на електроенергію. З метою суттєвого зниження дотацій НАК “Нафтогаз України” до 31,5 млрд грн уряд послідовно підвищує ціну на природний газ: у I кв. 2015 р. (починаючи із січня, саме в розпал опалювального сезону) ще на 40 %, а у травні 2016 та 2017 рр. передбачено наступне підвищення на 20 % щороку. Водночас до 2017 р. будуть повністю ліквідовані крос-субсидії, згідно з якими компенсація знижених тарифів на електроенергію для потреб населення повністю покладалась на промислові підприємства, а з 2015 р. запроваджується податок із житлової нерухомості.

Можна стверджувати, що в Україні тарифи на енергоносії зокрема та оплати за комунальні платежі для населення загалом впевнено зростають, і за обіцянками уряду “... всі енергетичні ціни і тарифи будуть надалі підніматись до ринкового рівня” [7]. Через низьку платоспроможність вже 28,3 % населення країни станом на листопад 2014 р. не здійснили оплату за комунальні послуги після зростання тарифів на них, і є прогнози, що кількість таких неплатежів буде надалі зростати. Цьому також сприятиме невідлагоджений механізм компенсації населенню виплат від підвищення тарифів [8].

З порівняння величин місячних платежів за комунальні послуги, які здійснювало населення деяких країн світу (табл. 1) видно, що вітчизняні тарифи наразі є нижчими за європейські, зокрема втричі за британські чи нідерландські (аналогічне співвідношення справедливе і порівняно із Сінгапуром), а неможливі громадяни цих країн витрачають на проплати лише незначну частину своїх мінімальних заробітних плат чи середніх пенсій. Навіть у державах, які не так давно приєдналися до Європейського Союзу, – Польщі, Румунії, Угорщині чи Чехії – ці показники значно нижчі за українські.

Таблиця 1

Тарифи на комунальні послуги та їх співвідношення до середньої заробітної плати (брутто), мінімальної заробітної плати (брутто), середньої пенсії в деяких країнах світу станом на 2014 р.

№ з/п	Країна	Місячна плата за основні комунальні послуги, євро	Співвідношення вартості комунальних послуг до середньої ЗП брутто євро/міс, %	Співвідношення вартості комунальних послуг до мінімальної ЗП брутто євро/міс, %	Співвідношення вартості комунальних послуг до середньої пенсії євро/міс, %
1	Велико-британія	172	6,4	13,6	16,2
2	Греція	140	6,5	18,9	6,8
3	Іспанія	100	5,0	15,6	5,4
4	Нідерланди	151	4,9	10,9	7,3
5	Польща	119	11,5	30,3	20 / 39,7
6	Румунія	89	11,1	58,2	65,9
7	Сінгапур	148	3,9	–	14,8
8	Угорщина	165	13,6	60,4	17,7
9	Франція	127	4,8	8,9	10,3
10	Чехія	131	13,7	70,8	27,5
11	Україна	55	31,1	90,0	65,8

Примітка: розраховано на основі даних:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; <http://www.nerc.gov.ua/?id=4787>; <http://www.nerc.gov.ua/?id=2532>.

2. Евростат [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/14_public/8_27052013_AP-EN.pdf.

3. Цены в Сингапуре на жилье, продукты и транспорт [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://gooper.ru/oziya/singapur/299>.

Зростання цін на енергоносії, зокрема на природний газ та електроенергію для населення, призводить до підняття тарифів на тепло та гарячу воду, адекватного подорожчання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг і це все відбувається при цілком “не світовому” рівні заробітних плат та пенсій громадян України.

Для проведення порівняльного аналізу, пов’язаного з питаннями оплати праці, нами було вибрано низку європейських країн із розвинутою ринковою економікою, постсоціалістичних та пострадянських держав-членів Європейського Союзу; Сінгапур, яка в недалекому минулому була відсталою державою “третього світу”, а зараз належить до світових лідерів суспільно-економічного розвитку та Сан-Маріно, що вважається державою з високостабільною економікою, найнижчим рівнем безробіття в Європі, відсутністю державного боргу та дефіциту бюджету. Розгляд даних табл. 2 засвідчує, що Україна за рівнем мінімальної та середньої заробітної плати брутто, а також середньої заробітної плати брутто нетто за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в доларах США посідає одне з останніх місць серед цих країн світу.

Таблиця 2

**Розмір заробітних плат, валового внутрішнього продукту та чисельності населення
у деяких країнах світу станом на 2014 р.**

№ з/п	Країна	Мінімальна заробітна плата брутто, євро/міс.	Середня заробітна плата брутто, євро/міс.	Середня заробітна плата брутто, долар США (ПКС)/міс.	Середня заробітна плата нетто, долар США (ПКС)/міс.	ВВП (ПКС), млрд. доларів США	ВВП (ПКС), на душу населення, тис. доларів США	Чисельність населення, млн осіб
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Австрія	1000	2854	3852	2796	377	37,87	8,20
2	Бельгія	1502	3191	4307	2627	455	41,87	10,45
3	Великобританія	1264,3	2680	3430	2722	2320	36,20	63,74
4	Данія	2161	4971	6628	4028	241	43,45	5,57
5	Естонія	320	932	1259	955	34,4	26,05	2,29
6	Іспанія	641	2019	2776	2220	1489	31,90	47,74
7	Італія	1300	2378	3270	2610	2035	34,10	61,68
8	Латвія	287	762	948	616	46,5	22,83	1,93
9	Литва	289,6	678	904	699	75,4	25,37	3,59
10	Люксембург	1874,2	4274	5669	4230	49,1	90,33	0,47
11	Німеччина	1280	3391	4576	2824	3513	44,47	80,99
12	Польща	392,7	1035	1380	983	897	23,27	38,35
13	Сан-Маріно	1500	3000	3250	2880	1,93	34,60	0,032
14	Сінгапур	–	–	4000	2620	425	78,70	5,31
15	Словаччина	337,7	889	1382	1048	144	26,62	5,44
16	Україна	61	176,7	325	292	393	8,05	45,43
17	Чехія	312	951	1268	963	288	27,34	10,62
18	Франція	1430,2	2651	3397	2616	2535	39,81	66,26

Примітка: складено на основі даних:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. МВФ: ВВП по ППС на душу населення от 8 октября 2014 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata>.
3. МВФ: ВВП (ППС) октябрь 2014 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata>.
4. МОП: Заробітна плата країн світу, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/magazine-17543356>.
5. Чисельність населення в країнах світу, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table>.

Державним бюджетом України на 2015 р. мінімальна заробітна плата бруто встановлена на рівні 1218 грн на місяць (вже другий рік поспіль), а в погодинному розмірі – 7,29 грн [9], що згідно з діючим на початок року курсом Національного банку України (НБУ) становить лише 0,46 доларів США і 0,38 євро, відповідно (для порівняння, в Німеччині за годину роботи працівник має отримувати не менше 8,5 євро бруто). Якщо середній погодинний заробіток бруто в Україні становить 1,05 євро (або 1,27 доларів США), то в Данії – 29,77 євро, Люксембурзі – 25,6 євро і в Німеччині – 20,7 євро. Однак найбільша середня погодинна заробітна плата бруто у Норвегії, яка, до речі, не є членом ЄС, – 44,2 євро. Це лише середні заробітні плати бруто, у певних галузях вони значно вищі. Так, річний оклад вчителя у Швейцарії становить 56,7 тис. євро, який переважає середню річну заробітну плату в цій країні – 41,7 тис. євро, дещо нижчими є річні оклади бруто вчителів у Німеччині – від 43,3 тис. євро до 48 тис. євро, однак і вони перевищують середню заробітну плату. Згідно з даними аналізу консалтингової компанії Price WaterhouseCoopers [10], рівні середньої заробітної плати нетто в європейських країнах загалом становлять 73 – 80% заробітної плати бруто, зокрема в таких державах, як Великобританія, Іспанія, Польща, Словаччина, та 60 – 65% у Бельгії, Данії, Італії, Люксембурзі, Німеччині, Франції.

Враховуючи складний економічний стан у державі, викликаний агресією Російської Федерації проти України та неправомірними діями попередньої влади, постановою уряду [11] у березні 2014 р. були затверджені заходи щодо ощадливого використання бюджетних коштів (до цього доцільно додати ще вимушене “замороження” величини прожиткового мінімуму для працездатних осіб, який є основою для встановлення рівня мінімальної заробітної плати).

Попри такі суворі кроки щодо зменшення витрат на оплату праці загалом у державі, цілком інші підходи діють щодо обмеження рівнів заробітних плат українських високопосадовців. Спочатку гранична величина заробітної плати народним депутатам України та членам Кабінету Міністрів України (окрім тих, що очолюють міністерства, які беруть участь в антитерористичній операції) згідно зі ст. 32 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2014 рік” № 1622-VII від 31.07.2014 р. та п. 7 Прикінцевих положень законопроекту № 1000 від 22.12.2014 р. “Про Державний бюджет України на 2015 рік” обмежувалась лише розміром посадового окладу. Однак Законом України “Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України” № 76-VIII від 28.12.2014 р., п. 10 Прикінцевих положень передбачено, що у 2015 р. максимальний місячний розмір заробітної плати (грошового забезпечення) народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України, прокурорів, працівників державних органів та інших бюджетних установ, працівників Національного банку України, суддівської винагороди обмежується 7 розмірами мінімальної заробітної плати, а на випадок скорочення штатної чисельності працівників цих інституцій – 10 розмірами мінімальної заробітної плати (однак виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги для оздоровлення, матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань та оплати щорічної відпустки у зазначеному максимальному розмірі не враховуються). Не складно припустити, що незначне скорочення чисельності штату помічників-консультантів народного депутата України, які утримуються за рахунок державного бюджету, надає право мати депутату максимальний місячний оклад у розмірі 12180 грн (з грудня 2015 р. – 13780 грн). Невдовзі вищеозначений механізм

обмеження рівня заробітної плати високопосадовців було скасовано згідно із Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення” № 213-VIII від 02.03.2015 р. Рівень окладів народних обранців у 3,45 рази перевищує середню заробітну плату в Україні (для порівняння – у благополучній Німеччині аналогічне співвідношення становить лише два рази [12]).

Такий низький рівень вітчизняних заробітних плат сформувався задовго до буремних подій військового протистояння на сході України, розшарування населення за доходами перманентно вже тривалий час становить співвідношення 1 : 40 [13], навіть у системі органів виконавчої влади розкид обсягів оплати праці державних службовців становив 1:18,5 [14], тому великий сумнів викликають результати диференціації рівнів доходів населення України, наведені у підсумковому моніторингу Центру перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики та НАН України за 2010 р. [15], а саме 1:5,4, які досить близькі до значень держав Європейського Союзу – 1:6,5 [16].

Для того, щоб отримати відповідь на питання: “наскільки рівень заробітної плати в сучасних умовах відповідає затратам на відтворення робочої сили?”, використаємо підходи щодо розрахунків витрат умовної родини із двох дорослих та трьох дітей, наведених в роботі [17]. Ця родина від початку сімейного життя проживала у квартирі площею 42 кв. м., однак через три роки її продала і по мірі зростання чисельності сім’ї купувала послідовно нові помешкання площею 84 кв. м та 105 кв. м., відповідно, в яких нарахування плати за воду, газ, електроенергію та тепло проводилось згідно з даними лічильників. Для забезпечення розширеного відтворення робочої сили заробіток кожного з працюючих членів сім’ї, відповідно до розрахунків автора вищезначеної роботи, повинен би становити 11419,48 грн на місяць, що згідно з курсом євро у 2013 р. становило б 1087,57 євро/міс.

Враховуючи зростання вартості житлово-комунальних тарифів, про які йшлося вище, та появу нових податкових проектів, зокрема оплати за додаткові 45 кв. м. загальної площі квартири, певні статті бюджету витрат відтворення робочої сили, починаючи з 2015 р., були розраховані заново та доповнені. Так, вартість водопостачання та водовідведення збільшилась на 60 грн, електроенергії на – 12 грн, природного газу – на 45,8 грн, а податок на житлову нерухомість становив 75 грн. Все це разом підвищує вартість відтворення робочої сили на 192,8 грн. на місяць (без врахування індексу зростання споживчих цін на товари та послуги), яка прогнозно становитиме 116122,28 грн/міс. (або приблизно 600 євро/міс. згідно з курсом НБУ на початок року). Тобто осучаснена вартість ціни вітчизняної робочої сили перевищує очікувану на початок 2015 р. середню заробітну плату брутто в 3,4 рази, а мінімальну – в 9,8 рази. А якщо до цього ще додати витрати, пов’язані з придбанням автомобіля (який у наш час є засобом пересування, а не розкоші) та його експлуатацією і зберіганням, врахувати зменшення сукупних доходів через ліквідацію певних пільг (безумовно, необґрунтованих), то витрати на відтворення вітчизняної робочої сили будуть ще більш суттєвими.

Оплата праці, що становить основу доходів населення, і надалі залишається надто низькою для виконання її основних функцій (відтворювальної, регулюючої, стимулюючої та соціальної) і становить в сукупному доході громадян України лише 43 % [18], негативно впливає на загальний стан життєзабезпечення населення. Ще засновник сучасної економічної теорії А. Сміт зазначав про важливість рівня заробітної плати для працюючих: “... людина завжди повинна мати можливість

існувати своєю працею і її заробітна платня повинна бути достатньою для її існування. У більшості випадків вона навіть має дещо перевищувати цей рівень: в іншому разі робітник не мав би можливості утримувати сім'ю" [19].

Тобто, враховуючи рівень інфляції, яка в минулому році становила 24,9%, а на 2015 р. за прогнозами уряду передбачається на рівні 13,1% (НБУ прогнозує дещо вищий рівень – 17,2%), існуючі значення середньої заробітної плати в Україні (а тим більше мінімальної) не забезпечують реалізацію права на працю та права на достатній життєвий рівень працівника і його сім'ї, що є порушенням Конституції України, зокрема ст. 43 та 48. Можливо, наявність численних прикладів невиконання вимог цих статей Основного Закону держави в реальному житті і стримують українську владу ратифікувати норму п. 1 ст. 4 Європейської соціальної хартії (переглянутої) [20], яка легітимізує право на гідну оплату праці: "...визнати право трудящих на винагороду, котра гарантує їм та їхнім сім'ям достатній рівень життя".

Не зважаючи на те, що одним із головних видів соціальних гарантій, які діють у світі, є розмір мінімальної заробітної плати, однак попри його універсальність та наявність міжнародного правового регулювання: ст. 11 Міжнародного правового пакту про економічні, соціальні і культурні права" (1966 р.), ст. 25 Загальної декларації прав людини (1948 р.), Конвенції Міжнародної організації праці № 117 (1962 р.) та № 131 (1970 р.) цей індикатор життєвого рівня населення в Україні не завжди забезпечує його реальні потреби. Лише у 2009 р. розмір мінімальної заробітної плати досягнув величини прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а ще у 2000 та 2001 рр. середньомісячна заробітна плата становила тільки 80 % та 93 % вказаного мінімуму. Доцільно врахувати ті обставини, що в більшості регіонів держави зайняте населення отримує заробітну плату нижчу від середньомісячного рівня. Так, серед регіонів у 2013 р. показник середньої заробітної плати був вищим, ніж загалом по державі, лише у м. Києві (5618 грн), м. Севастополі (3911 грн) та Київській області (3624 грн), а у 2014 р. відповідно – у м. Києві (5494 грн), Донецькій (4057 грн) та Дніпропетровській (3762 грн) областях.

Значною проблемою на кінець 2014 р. стала заборгованість із виплати заробітної плати, яка становить 2245,6 млн грн (на початок року заборгованість становила 753 млн грн). Збільшення цього показника повною мірою залежить від військової агресії Російської Федерації на сході України. Починаючи з серпня 2014 р., проводити виплати заробітних плат та соціальних трансфертів у багатьох районах Донецької і Луганської областей стало фізично неможливо, певний рівень заборгованості існує також і в деяких інших областях держави.

В Україні надалі застосовується методика визначення мінімальної заробітної плати, що ґрунтується на мінімальних потребах, які необхідно задовольняти для збереження життя та здоров'я людини, так званий, споживчий кошик життєво важливих норм товарів і послуг, встановлених Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" № 656 від 14.04.2000 р. Вже давно назріла потреба перегляду та осучаснення наповнення цього споживчого кошика, тому що за період його використання потреби українських громадян не лише зросли, але й виникли додаткові витрати, пов'язані зі зростанням тарифів на житлово-комунальні послуги, транспорт тощо. Ще в 2010 р. "ціна" цього продуктового кошика за даними Держкомстату України та Центру Разумкова мала би становити 196 доларів США, пересічні громадяни оцінили його у 447 дол. США, а експерти ООН – 500 дол. США [21]. Доцільно

зауважити, що у структурі чинного споживчого кошика вартості продуктів харчування належить 54,7 %, непродовольчих товарів – 19,2 %, послуг – 24,3 % та іншим витратам 1,8 %. Вказані нормативи товарів споживання аж ніяк не відповідають задекларованим у ст. 2 Закону України “Про державні стандарти та державні соціальні гарантії” № 2017-III від 05.10.2000 р., в якому регламентовано, що “...соціальні норми і нормативи – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами”. Певною мірою порушується також ст. 3 цього ж закону, в якій знов таки лише декларується що “формування державних соціальних стандартів та нормативів здійснюється, зокрема за принципами: наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення; соціального партнерства; гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні, а також з урахуванням вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

І навпаки, в економічно розвинутих країнах під час розрахунку рівня мінімальної заробітної плати використовують підходи, згідно з якими мінімальні соціальні гарантії повинні поширюватись не лише на фізичне виживання, але й соціальні та культурні потреби людини. Останнє вимагає співставлення розмірів мінімальної заробітної плати з її середнім рівнем. І якщо в Україні мінімальна заробітна плата виконує лише функцію простого відтворення робочої сили одного індивіда, то в розвинених країнах світу вона скерована на відтворення трудових ресурсів загалом. Наповнення споживчого кошика товарами та послугами відбувається таким чином, що він вже є не суто соціальною потребою (прожитковим мінімумом), а певним доходом, що відображає мінімальні норми споживання найманого працівника в конкретний період часу за конкретних економічних умов.

Виходячи з того, що існує певна кореляція між рівнем продуктивності праці між країнами за рівнем ВВП (ПКС) на душу населення на мезо- та макрорівні [22], тому наявні розриви у розмірах оплати праці між країнами можна пояснити різницею рівнів продуктивності праці. Використовуючи цей підхід, було проведено порівняння розривів значень середньої заробітної плати бруто (ПКС) та ВВП (ПКС) на душу населення (див. табл. 2), результати якого подані на рис. 1. Зіставлення величини ВВП (ПКС) на душу населення та середньої заробітної плати бруто (ПКС), наведені в міру зменшення рівня останньої, дають право стверджувати про формування трьох груп досліджуваних країн, які характеризуються найменшими розривами продуктивності праці.

До першої групи належать економічно розвинені держави Європи: Данію, Люксембург, Німеччину, Бельгію та місто-державу південно-східної Азії – Сінгапур, для яких властиві не лише високі рівні заробітної плати (4000 – 6628 дол. США (ПКС) на місяць, але й максимальні продуктивності праці, зокрема 90,33 тис. дол. США (ПКС) на душу населення в Люксембурзі та 78,7 тис. дол. США (ПКС) на душу населення у Сінгапурі (саме ці країни належать до трійки світових лідерів за рівнем ВВП (ПКС) на душу населення). Данія, Німеччина та Бельгія мають дещо менші, однак близькі значення продуктивності праці, проте Данія домінує ще і за рівнем середньої заробітної плати.

ВВП на душу
населення, тис. дол.
США (ПКС)

Середня заробітна плата,
дол. США (ПКС)

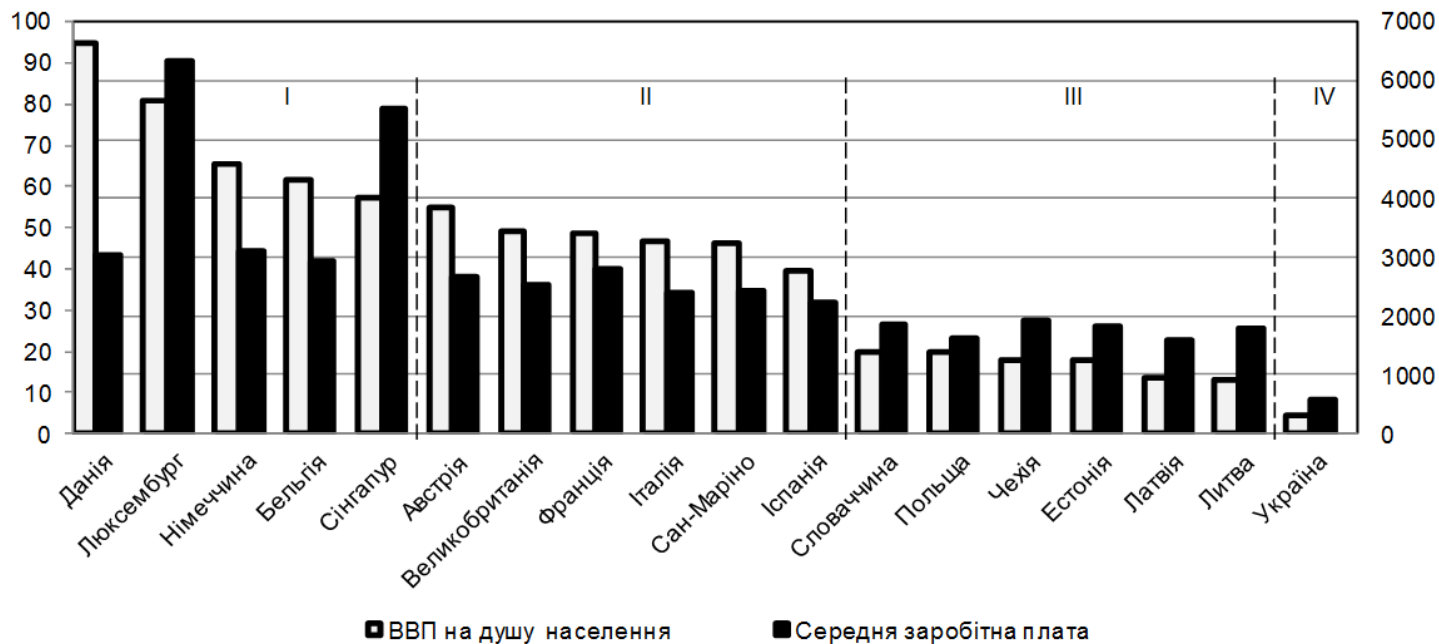

Рис. 1. Порівняння значень середньої заробітної плати бруто (ПКС) в доларах США та ВВП (ПКС) на душу населення в тис. доларів США у деяких країнах світу станом на 2014 р.

Другу групу формують європейські держави, які характеризуються дещо нижчою продуктивністю праці (на рівні 31,9 – 39,81 тис. дол. США (ПКС), а розмір їхньої середньої заробітної плати (ПКС) знаходиться у діапазоні від 2776 дол. США (ПКС) до 3347 дол. США (ПКС) на місяць. Почесне місце серед цих країн займає Сан-Маріно (Найсвітліша республіка Сан-Маріно), одна з найменших держав у світі та водночас найстарших республік світу, яка завдяки організації ефективної економічної політики силами лише 15 тис. працівників зуміла досягнути високого рівня продуктивності праці (34,6 тис. доларів США (ПКС) на душу населення), випередивши Іспанію та Італію, зокрема і за рівнем середньої заробітної плати.

До третьої групи належать країни Центральної і Східної Європи та Прибалтики (ЦЕСП) з незначним розкидом продуктивності праці, що знаходиться в межах 22,83 – 27,34 тис. дол. США (ПКС). Водночас для постсоціалістичних країн, теперішніх членів ЄС Словаччини, Польщі та Чехії є близькими значення середньої заробітної плати, рівень якої вже досягає пострадянська республіка Балтії Естонія.

Продуктивність праці в Україні значно нижча від країн, що належать до цих умовних груп, так, відносно країн I групи – в 7,35 раза, II групи – в 4,68 раза та III групи – в 3,25 раза. А якщо порівняти продуктивність праці в Україні та Люксембурзі (трудові ресурси становлять лише 280 тис. осіб,) який забезпечив високий рівень промислового виробництва та посідає перше місце у світі за виробництвом сталі на душу населення, то вона буде в 11 разів меншою.

Загалом станом на 2014 р. Україна займає 105 місце у рейтингу серед 185 держав світу за рівнем ВВП (ПКС) на душу населення, а її економічне зростання досягло лише 77 % об'ємів виробництва товарів та надання послуг порівняно з 1990 р.

Яскравим прикладом успішних суспільних та економічних реформ є Сінгапур, який завдяки ефективній політиці управління уряду прем'єр-міністра Лі Куан Ю здолав не лише соціальну відсталість, але й перетворився на країну з найбільш високорозвинутою, вільною, інноваційною, конкурентноспроможною та найсприятливішою для бізнесу економікою. У країну, де майже відсутня корупція, а населення – одне з найблагополучніших та найосвіченіших у світі. Суттєвому економічному злету Сінгапура передував послідовний та терплячий процес виховання і переконання різних груп суспільства з метою зміни їхніх звичок та традицій. З часу здобуття незалежності у 1965 р. номінальний ВВП цієї країни зріс від 18,5 млрд дол. США до 296 млрд дол. США у 2014 р., а за даними МВФ на кінець цього ж року Сінгапур посів третє місце серед держав світу за рівнем ВВП (ПКС) на душу населення. Щоб дати сигнал суспільству, що кожен його член повинен жертвувати та тяжко працювати на благо країни у її важкі часи, на початку свого прем'єрства Лі Куан Ю утримував свою зарплату на найнижчому рівні (близько 3,4 тис. дол. США на рік). З часом, коли Сінгапур вийшов з економічної кризи, а заробітні плати чиновників та парламентарів були недостатньо високі, для їх стимулювання була розроблена спеціальна політика оплати праці, прив'язана до, так званої, шкали SR9 (Administrative Service SR9 Grade), згідно з якою розмір заробітних плат представників владних структур залежить від темпів зростання національного ВВП [23].

Розрахунки, проведені на основі даних Держстату України про величини національного ВВП у фактичних цінах, рівнях заробітної плати та чисельності зайнятого населення за період 2000 – 2014 рр. та застосуванням Тимчасової методичної рекомендації розрахунку продуктивності праці в економіці та за видами

економічної діяльності, затвердженої Наказом Міністерства економіки України № 916 від 26.12.2008 р., засвідчили, що за вказаний період продуктивність праці та її оплата в Україні постійно зростали, за винятком 2009 р., коли спостерігалось певне падіння, що було зумовлене впливом світової фінансової кризи, та у 2014 р. через тимчасову окупацію території Криму, руйнування промислового комплексу Донбасу, зміни чисельності зайнятого населення тощо). Хоча продуктивність праці зросла у 8,4 раза (середній річний приріст цього показника становив 4,81 тис. грн. на одного зайнятого), а номінальна зарплата – в 15,3 раза, однак вони ще цілком далекі від рівнів високорозвинених країн світу та не сприяють збільшенню кінцевого споживання українських домогосподарств.

Для оцінки соціально-економічного розвитку держави важливе не лише порівняння величин зростання продуктивності та оплати праці, але й тенденції змін їхнього співвідношення (для проведення компаративного аналізу у міжнародних розрахунках із метою нівелювання впливу внутрішніх цін зазначені показники подають у цінах ПКС).

Співставлення розрахованої різниці між темпами зміни продуктивності праці та оплати праці в Україні за період 2000 – 2009 рр. із відповідними показниками для таких держав, як Великобританія, Німеччина, Польща, Словаччина та Чехія за період 2000 – 2007 рр. показав, що в деяких із них темпи зростання продуктивності праці перевищують темпи змін їхньої оплати праці. Це було стійкою тенденцією для Великобританії, Польщі, Німеччини та Франції, де середній темп зростання складав 0,63; 1,99; 1,31 та 0,08 разів, а в Україні лише у 2000, 2004 та 2007 рр. темпи зростання продуктивності праці перевищували темпи оплати праці.

Досвід європейських країн свідчить, що коли учасники ринку праці дотримуються політики обмеження зростання заробітної плати (за рахунок урядового впливу), це зазвичай сприяє збільшенню обсягів інвестицій, посиленню конкурентноспроможності та зрештою підвищенню продуктивності праці і збільшенню доходів. У зворотному випадку, коли рівень заробітної плати домінує над зростанням продуктивності праці, то це, як правило, після початкового економічного підйому, зумовленого активним споживанням або зростанням продуктивності праці, змотивованою збільшенням доходів, з часом може призвести до довготривалого уповільнення економічного зростання і, як наслідок, посилення безробіття.

Шлях до зростання рівня заробітної плати в Україні проходить через підвищення продуктивності праці, що останніми роками мала позитивну тенденцію. Для її збереження необхідно передбачити збільшення інвестування і проведення прискореної реструктуризації, особливо в промисловості. Не можна не погодитись зі словами Президента України П. Порошенка, що “ми живемо в умовах війни. І ця війна, безумовно руйнує наші плани... як переконати інвесторів вкладати гроші в державу, яка воює? Яким чином можна забезпечити стале зростання, коли значна частина економіки просто зруйнована?” [24]. Звичайно, інвесторів відлякують військові конфлікти, однак навіть за період їх відсутності (1991 – 2013 рр.) кумулятивний обсяг прямих іноземних інвестицій (далі – ПІІ) в економіку України становив 56,57 млрд грн (для прикладу, для Польщі та Угорщини ці обсяги були, відповідно, у чотири і три рази більшими, і якщо для цілком мирного 2009 р. кумулятивний обсяг ПІІ на душу населення у випадку України становив лише 960 доларів США, то в Угорщині – 15,3 тис. дол. США) [25]. Напевно, причини

цього криються у відсутності виваженої державної політики у сфері регулювання іноземних інвестицій, яку необхідно докорінно змінювати.

Доцільно зауважити, якщо у приватному секторі зростання продуктивності праці буде більш суттєвим саме за рахунок інвестування, то у державному – більш сприйнятливим буде підхід до позитивних змін шляхом проведення інституційних реформ та раціоналізації трудових ресурсів.

Вітчизняний та зарубіжний досвід показує, що забезпечення гідного рівня вартості відтворення вітчизняної робочої сили вимагає виконання таких дій:

- налагодження взаємодії між державою та суспільством (незважаючи на кризові явища та особливі обставини), не втрачаючи скерованості на стратегічні напрями соціального розвитку та модернізацію соціально-трудової сфери;

- регулювання соціально-трудових відносин (посилення державного нагляду за додержанням законодавства про працю, за дотриманням положень щодо укладання трудових договорів; встановленням мінімального доходу із врахуванням відповідних життєвих обставин особи (домогосподарства) та впливу зростання індексу споживчих цін);

- узаконення та забезпечення соціальних стандартів і державних гарантій (розробка нової методики розрахунку базового стандарту – прожиткового мінімуму та встановлення на основі його оновленого значення соціальних гарантій та решти державних стандартів у сфері доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я і освіти);

- подальше зниження ставки податків та застосування раціональної шкали оподаткування для стимулювання широких верств населення до сплати податків та виходу фонду заробітної плати з “тіні”;

- збільшення прибутків у реальному секторі економіки за рахунок розвитку галузей з високою доданою вартістю: інноваційних, біо-, нейро-, нано- та інших наукоємких технологій, які є найбільш новими та прогресивними технологіями сучасності; конкретна реалізація завдань Загальнодержавної комплексної програми розвитку високих наукових технологій [26] (відповідно до стандартів Міжнародної торгової класифікації SITC до групи провідних технологій в Україні можна віднести прогресивну продукцію машинобудування, літакобудування, суднобудування, ракетно-космічну техніку, зброю та системи озброєння; наразі інноваційна складова української економіки складає менше 4 %, а в Сінгапурі – 50 %);

- суттєве зменшення витрат матеріалів та енергоресурсів під час виробництва товарів та надання послуг при одночасному підвищенні їх конкурентоздатності;

- подолання корупції та ліквідація бюрократичних бар'єрів, що перешкоджають розвитку бізнесу, зокрема створення сприятливого інвестиційного клімату. Саме завдяки цьому зuboжіла азійська держава Сінгапур, яка цілком не мала жодних енергоресурсів та корисних копалин, навіть будівельного піску та питної води, які доводиться досі імпортувати, за тридцять років зробила стрімкий економічний прорив. Світовий капіталізм швидко відреагував на сінгапурські реформи, і вже у 1968 рр. у країну пішли світові компанії з високими технологіями та сприяли розвитку електронної промисловості, суднобудування, сектору фінансових послуг, IT-продуктів, фармацевтики;

- визначальна ставка на розвиток людського капіталу через освіту, науку та соціальні інновації, забезпечення якості і доступності освіти (модернізація змісту базової та повної загальної середньої освіти; відновлення дієвості системи професійно-технічної освіти; впровадження освітніх реформ, спрямованих на

створення спільної зони європейської вищої освіти та входження української вищої школи до світового та європейського освітньо-наукового простору; піднесення ролі дослідницько-інноваційної діяльності вищих навчальних закладів; проведення у відповідність з європейськими стандартами наукового та науково-методичного забезпечення усіх рівнів освіти на основі розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень; збалансування структури та обсягу підготовки випускників вищих навчальних закладів за пріоритетними для розвитку галузей національної економіки спеціалізаціями та спеціальностями);

– підняття рівня економічної культури населення (без підвищення політико-економічної освіченості громадяни України можуть перетворитись на зручний об'єкт маніпуляцій на шляху до “політичної діяльності” [27]).

Вирішити багато з цих завдань буде досить складно (почасти і неможливо), якщо не змінити відносини між владою і людиною на основі реалізації напрямків гуманітарного ресурсу: неухильного дотримання принципу верховенства права людини; загальнонаціонального здійснення справедливої та послідовної кадрової політики; демонстрації вищих зразків адміністративної культури сучасного врядування; формування високих інтелектуальних, моральних і психологічних якостей посадових осіб органів державного управління та місцевого самоврядування [28].

Необхідно терміново розпочати роботу з відтворення кваліфікованого трудового потенціалу українського народу на ґрунті формування внутрішніх джерел мотивації соціально-економічної діяльності кожної трудоактивної людини, подолання в суспільстві ідей утриманства, патерналізму, сподівання на чийсь милість чи ефемерну допомогу типу “то ся зробить”. Доцільно поступово й наполегливо формувати і утверджувати в українському суспільстві такі морально-етичні цінності, які би правильно оцінювали ідеї розвитку творчої діяльності, самоорганізації ділового потенціалу та здібностей людини, її прагнення до примноження власних та суспільних благ.

Література

1. Україна потребує жорсткого бюджету та реформ [Електронний ресурс] : інтерв'ю міністра фінансів України Н. Ярецько виданню “The Wall Street Journal” від 16.12.2014 р.. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=247823372&cat_id=244313435.
2. Заробітна плата в Україні: на шляху до економічного зростання і добробуту // Центр Разумкова, Національна безпека і оборона [Текст]. — 2014. — № 17 (118). — С. 2—77.
3. Щодо вдосконалення роботи України з МВФ та МБРР [Електронний ресурс] : аналіт. зап. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1601>.
4. Єрмошенко М. М. Стабілізаційні програми МВФ та реформування економіки України [Електронний ресурс] / М. М. Єрмошенко. — Режим доступу : http://www.nam.kiev.ua/ape/n_01_5-6/Ermoshenko.htm.
5. Нафтогаз – черная дыра в бюджете Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.trust.ua/news/103096-naftogaz--chernaya-dyра-v-byudzhetu-ukrainy--soros.html>.
6. Виступ Прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка на засіданні уряду 9 грудня 2014 р. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.ukurier.gov.ua/uk/video/238>.

7. Там само.
8. Балаева Т. Треті українці не змогли оплатити комуналку / Т. Балаева // Вести-бізнес [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://business.vesti-ukr.com/85067-kazhdyj-tretij-ukraïnec-ne-platit-za-kommunalku>.
9. Про Державний бюджет України на 2015 рік : Закон України № 80-VIII від 28.12.2014 р. // Голос України [Текст]. — 2014. — № 254 (спецвипуск). — 31 груд.
10. Глобальний сайт PwC [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pwc.com>.
11. Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України № 65 від 01.03.2014 р. // Урядовий кур'єр [Текст]. 2014. — № 45. — 12 берез.
12. Томчин А. Б. Германия и немцы. То, о чем умалчивают путеводители [Текст] / А. Б. Томчин. — М. : РИПОЛ классик, 2012. — 416 с.
13. Шевчук П. І. Соціальна та гуманітарна політика [Текст] : навч. посіб. / П. І. Шевчук. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2014. — 320 с.
14. Нікітіна Т. В. Позиція профспілки працівників державних установ України щодо удосконалення чинного законодавства про державну службу та службу в органах місцевого самоврядування [Текст] : зб. доп. щоріч. Всеукр. громад. слух. (м. Одеса, 24 – 25 вересня 2009 р.) / Т. В. Нікітіна ; [Т. В. Мотренко, гол. ред. та ін.]. — Одеса : Юридична література, 2009. — 600 с.
15. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік [Електронний ресурс]. — К. : Центр перспективних соціальних досліджень Мінсоцполітики України, 2011. — Режим доступу : http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:-2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24.
16. Шевчук П. І. Соціальна та гуманітарна політика...
17. Звягільський Ю. Л. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ / Ю. Л. Звягільський // Економіка України [Текст]. — 2013. — № 9 (622). — С. 73—84.
18. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика [Текст] : монографія / М. В. Кравченко. — К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. — 451 с.
19. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит // Антология экономической классики [Текст] : в 2 т. Т. 1. — М. : [б. и.], 1991. — С. 47.
20. Європейська соціальна хартія (переглянута) (м. Страсбург, 3 травня 1991 р.) // Відомості Верховної Ради України [Текст]. — 2007. — № 51.
21. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік...
22. Andersson M. Wage Growth Dispersion Across the Euro Area Countries: Some Stylized Facts / M. Andersson, A. Gieseck, V. Perlugi [so on] // ECB Occasional paper [Text]. — № 9. — Frankfurt on Main : European Central Bank, 2008. — 56 p.
23. Ли Куан Ю. Сингапурская история. 1965 – 2000. Из третьего мира – в первый [Текст] / Ю. Ли Куан. — М. : МГИМО-Университет, 2010. — 684 с.
24. Соколик М. П. Продуктивність та оплата праці за паритетом купівельної спроможності в Україні та інших країнах: порівняльний аналіз / М. П. Соколик // Економіка і прогнозування [Текст]. — 2011. — № 1. — С. 85—103.
25. Позачергове послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/31656.html>.

26. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat>.

27. Геєць В. М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць, А. А. Гриненко // Економіка України [Текст]. — 2013. — № 6. — С. 4—19.

28. Петровський П. М. Гуманітарний ресурс демократизації державного управління України: теоретико-методологічний аспект [Текст] : монографія / П. М. Петровський. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2012. — 212 с.

P. Shevchuk

PROVIDING THE LEVEL OF VALUE OF THE WORKFORCE RECOVERY IN UKRAINE

The wages and labor productivity in some countries of the world, particularly European, and in Ukraine are investigated. Certain steps to increase the value of workforce recovery in Ukraine in conditions of crisis are suggested.

Key words: economic growth, wage, investments, purchasing power parity, workforce.